

КАВАЛЕРІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УНР У ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1920 р. ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ОБОРОННИХ БОЯХ І КОНТРНАСТУПІ (ТРАВЕНЬ–ЖОВТЕНЬ 1920 р.)

Висвітлюється участь кавалерії Збройних сил УНР у польсько-радянській війні 1920 р. Досліджуються особливості її застосування в оборонних боях та контрнаступі літа–осені 1920 р.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Радянська Україна, Польща, Радянська Росія, Армія УНР, Червона Армія, Польська армія, кавалерія, польсько-радянська війна.

Participating of cavalry of Ukraine Folk Republic Army in Polish – Soviet war in 1920 is lighted in the article. The features of its usage in the fights of defensives and counter-offensive of summer-autumn in 1920 are explored.

Key words: Ukrainian Folk Republic, Soviet Ukraine, Poland, Soviet Russia, Army of Ukraine Folk Republic, Red Army, Polish army, cavalry, Polish–Soviet war.

Перша світова війна завершила процес виникнення незалежних держав на території колишньої Російської імперії. До 1920 р. незалежними стали лише країни Прибалтики, Фінляндія і Польща. Українська Народна Республіка стала об'єктом агресії з боку Радянської Росії. Польсько-радянська війна завершила процес громадянської війни на території Радянської Росії. Ця війна зупинила атаку більшовиків на Захід. На початку 1920 р. більшовики контролювали всю територію УНР. Територія Польщі після військово-політичної катастрофи для УНР стала єдиним місцем порятунку для уряду і армії. Цьому сприяла позиція С. Петлюри, який вважав, що примирення з Польщею може врятувати справу української революції [1, 43]. 22 квітня 1920 р. між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським був підписаний Варшавський договір, згідно з яким в обмін на визнання незалежності УНР і військову допомогу С. Петлюра погоджувався визнати українсько-польський кордон по

р. Збруч і далі по Прип'яті до її гирла. Для українців умови Варшавського договору були важкими. Найбільшою трагедією став розподіл української території, що призвело до великих політичних розбіжностей серед українських політиків та населення. Водночас 24 квітня 1920 р. між УНР і Польщею була підписана військова конвенція. Польські й українські війська проголошувались союзниками у спільних майбутніх військових операціях на більшовицькому фронті. Плани С. Петлюри при укладенні конвенції були зрозумілими: йшлося про продовження боротьби з більшовицькою Росією і відновлення влади УНР в Україні. Через союз з Польщею він прагнув одержати підтримку і визнання Антанти. Вторгнення військ Ю. Пілсудського і С. Петлюри в Україну у квітні 1920 р. мало всі ознаки інтервенції, тому українська громадськість сприйняла її з обуренням [1, 43–44].

Для Ю. Пілсудського державна самостійність України була не самометою, а тільки засобом для реалізації польських планів. З одного боку, він хотів утримати самостійну Україну як бар'єр проти Росії, з другого – захопленням західноукраїнських земель знищити шанси на українську самостійність. Ю. Пілсудський вірив, що народи, які ввійшли у федерацію з поляками, швидко перетворяться у поляків.

До недавнього часу вітчизняними істориками питання збройної боротьби Армії УНР висвітлювалося недостатньо. Тільки за роки незалежності з'явилися праці, які вивчають дане питання. У вітчизняних істориків немає праць, які б спеціально досліджували питання історії кавалерійських підрозділів Збройних Сил УНР. В основному дослідники приділяли увагу піхотним, авіаційним, військово-морським силам, а історія кавалерії досліджується вкрай мало.

Серед дослідників, котрі бодай частково у своїх роботах приділяли увагу кавалерії Збройних Сил УНР, слід згадати М. Гетьманчука [1–5], Н. Какуріна [6], І. Крип'якевича [7], Б. Монкевича [8], В. Сальського [9], В. Чижевського [11].

Метою автора було висвітлити структуру та озброєння кавалерії УНР, дослідити її участь в

оборонних боях з Червоною армією та під час контрнаступу польсько-українських військ.

Чисельність і склад українських військ під час польсько-радянської війни 1920 р. виглядали наступним чином (станом на 20 серпня 1920 р.):

Запорізька дивізія – 248 офіцерів, 8 гармат, 30 кулеметів, 692 багнети, 536 шабель;

Волинська дивізія – 201 офіцер, 5 гармат, 61 кулемет, 829 багнетів, 236 шабель;

Залізна дивізія – 195 офіцерів, 12 гармат, 78 кулеметів, 1367 багнетів, 530 шабель;

Київська дивізія – 84 офіцери, 6 гармат, 21 кулемет, 192 багнети, 222 шаблі;

Херсонська дивізія – 82 офіцери, 2 гармати, 22 кулемета, 117 багнетів, 137 шабель;

Окрема кінна дивізія – 175 офіцерів, 3 гармати, 37 кулеметів, 475 багнетів, 311 шабель.

Тобто загалом збройні сили УНР налічували 985 офіцерів, 36 гармат, 249 кулеметів, 3672 багнети, 1972 шаблі [9, 93]. Чисельність української кавалерії коливалась від 1466 до 1972 шабель.

Кавалерія збройних сил УНР (як і в інших державах) поділялась на самостійну і дивізійну. Під час реорганізації Армії УНР було заплановано створення 11 бригад кавалерії – по 2 полки у кожній, але цей проект не був реалізований, і тільки при штабах груп і дивізій діяли штабні сотні, а при полках – незначні загони кінноти.

До кінних загонів Армії УНР (самостійна кавалерія) відносилися: кінний дивізіон січових стрільців, гайдамацький полк ім. К. Гордієнка, Лубенський полк ім. М. Залізняка, кінний полк Чорних запорожців, кінний полк ім. гетьмана І. Мазепи, кінний полк ім. кошового І. Сірка, 2-й полк дивізії сірожупанників (дивізійна кавалерія). Склад цих полків становив від 300 до 700 шабель. У 1920 р. було заплановано створити по одному полку при кожній із шести дивізій і окрему Кінну дивізію у складі 6 полків, але ця справа не була доведена до кінця.

Кавалерія в армії УНР мала озброєння російського зразка: шаблі, карабіни, в офіцерів і підофіцерів –

револьвери, ручні кулемети системи Кольта і Льюїса, важкі кулемети “Максим” [12].

Кінні загони Армії УНР станом на 2.05.1920 р. (дивізійна кавалерія) склалися з 400 шабель Запорізької дивізії, 400 шабель Київської дивізії, 400 шабель Волинської дивізії, 400 шабель Галицької кінної бригади отамана Шепаровича [13, 109].

Згідно з даними В. Сальського [9], у польсько-радянській війні 1920 р. брали участь такі загони української кінноти: кінний полк Чорних запорожців, кінний полк Волинської дивізії, кінний полк окремої кінної дивізії, кінний полк сотника Фролова Залізної дивізії, кінний полк Херсонської дивізії, кінний Донський полк, кінний полк імені М. Залізняка, кінний Полтавський полк, кінний Чорноморський полк, кінний дивізіон, кінна сотня Штабу Армії, Окрема кінна кубанська сотня, кінний загін полковника Білецького, кінний загін полковника Смаглія [9, 367].

22 квітня був укладений союзний договір між місією УНР у Варшаві і польським урядом. Польща визнала С. Петлюру Головним отаманом Директорії незалежної Української Народної Республіки.

Після підписання 24 квітня військової конвенції польські війська разом із двома українськими дивізіями 25 квітня розпочали енергійний наступ на усьому українському фронті від Дністра до Прип'яті. Головний удар було завдано 12-й радянській армії, яку було повністю розбито, і вона майже без спротиву вона зберегла боєздатність і з боями відступала. 2-а стрілецька дивізія у складі 6-ї польської армії наступала на Могилів, який захопила 27 квітня, а 2 травня зайняла на цьому відрізку фронту лінію с. Борівка–Рознатівка, маючи на лівому фланзі 18-у польську дивізію, яка стояла у с. Моївка. 6-а стрілецька дивізія у складі 3-ї польської армії 7 травня ввійшла до Києва.

2 травня війська УНР успішно форсували залізницю в районі добре укріпленої червоними частинами станції Вапнярка. Розбиті на цьому відтинку червоноармійці відійшли на південь, а Армія УНР 5 травня зосередилась у районі сіл Грушка – Окниця – Трибушівка – Вербка – Дзигівка – м. Ямпіль, зайнявши таким чином фронт

правіше 6-ї польської армії. 23 травня 1920 р. частиною Мазепінського кінного полку була атакована ворожа піхота у районі с. Вільшаники і взято близько 100 полонених [9, 14]. 29 травня частинами кінноти УНР були захоплені села Грушка, Кузьмин і Окниця. На цій ділянці було 200 чоловік радянської кавалерії, які мали 6 тачанок і 2 гармати [9, 19]. У липні 1920 р. до складу Окремої кінної дивізії входили полки Чорних запорожців, Максима Залізняка і 3-й кінний полк.

Протягом 12 днів (5–17 липня 1920 р.) Залізна дивізія боронила свій відтинок фронту по р. Стрий: щоденно тривали бої по обох берегах річки, у зв'язку з чим неодноразово форсувалася Стрипа, а кінні сотні 7-ї, 8-ї та 9-ї бригад короткими випадками у тил ворога завдавали йому дошкульних втрат, примушу-вали активно оборонятись, залучаючи у цій район більші сили, що дозволяло зменшити їх ресурси на сусідній – польській – частині фронту. У цих боях кавалерії Залізної дивізії допомагали бронепотяги “Кармелюк” і “Запорожець”, які разом із кіннотою прорвались досить глибоко у тил ворога [11, 41].

26 липня 1920 р. став останнім днем боїв на р. Збруч – більшовики форсували річку і кінна бригада, зміцнена кавалерією 44-ої радянської дивізії, загальною силою до 900 шабель, прорвалася аж до м. Побужна, знищуючи польські загони. Починається смуга великих кінних боїв, в яких бере участь понад 2000 польських і радянських кавалеристів (з польської сторони – 3-й кінний полк, кінна сотня штабу дивізії, окрема кінна дивізія, штабові сотні 7-ї, 8-ї, 9-ї бригад).

Українська артилерія з відкритих позицій прямим наведенням була по ворожій кінноті. Червоноармійці не витримали і відступили у напрямку с. Сидорово. Радянська кавалерія була розбита, і українські кавалеристи захопили у полон майже половину 366-го радянського полку разом із його командним складом. Цей перший значний кінний бій показав здатність української кавалерії маневрувати, її хоробрість, володіння зброєю [11, 40–41].

27 серпня був призначений загальний наступ Армії УНР, яка займала фронт по Дністру від румунського

кордону до Галича, для чого Залізній дивізії було наказано форсувати р. Дністер у районі м. Нижньова. Для виконання цього плану ще у ніч на 27 серпня дивізія зайняла вихідне положення. Після того, як у наступ пішла піхота, за нею рушили 7-а і 8-а кінні сотні і 3-й кінний полк, причому 7-а кінна сотня дійшла до м. Монастирська і захопила там ворожі обози, а 8-а кінна сотня вступила у бій біля хутора Вербка з радянськими курсантами. 3-й кінний полк, випущений у тил у напрямку на Підгайці, успішно виконував своє завдання і руйнував тилові установи ворога протягом 3 діб [11, 42–43].

28 серпня в бою у районі хутора Вербка відзначилася штабна кінна сотня 8-ої бригади 3-ої Залізної дивізії. Кілька разів під кулеметним вогнем вона йшла в атаку на наседаючу радянську кінноту і піхоту й, відкинувши ворога, дійшла до ворожого тилу, залишивши на полі бою 30 убитих ворогів [9, 189].

Того ж дня Окрема кінна дивізія, виконуючи поставлене завдання, атакувала радянські частини, які займали с. Більшівці. Незважаючи на гарматний і кулеметний вогонь, кінні полки атакували ворожу піхоту і після запеклого бою примусили ворога відступити частково на Бережани, а частково – на Бурштин. У цьому бою Окрема дивізія теж зазнала значних втрат, був важко поранений командир полку Чорних запорожців полковник Дяченко. Продовжуючи наступ, Окрема кінна дивізія підійшла до м. Бурштина й атакувала ворога, який займав пагорби перед цим містом. Місто захищали 368-й і 369-й стрілецькі полки Червоної Армії, які мали додатково 100 кіннотників, 30 кулеметів і 6 гармат, у тому числі – дві важких. Червоні загони після двох годин бою, не витримавши натиску, відступили на Рогатин, залишивши на полі бою 150 чоловік убитими. Тільки 8 солдатів із стрілецьких полків були взяті у полон. Окрема кінна дивізія втратила чотирьох офіцерів і 30 бійців убитими і пораненими [9, 189].

Наступного дня – 29 серпня – радянські частини, переслідувані кіннотою Армії УНР, відступили на Бережани, а розбиті частини Червоної Армії в

Бурштинському районі, зазнавши значних втрат, відступили на Рогатин.

На початку вересня 1920 р. між частинами Армії УНР і Червоної армії тривали позиційні бої. Так, 4 вересня радянські частини знов зайняли с. Більшівці. 368-м радянським полком у районі Бурштина був обстріляний кінний дозор полку Чорних запорожців окремої кінної дивізії, який просувався на Рогатин. 9 вересня Окрема кінна дивізія, переправившись на лівий берег Дністра, захопила м. Бурштин, інша колона цієї дивізії просувалась на Букачівці. У цій операції було взято у полон 300 червоноармійців і 2 кулемети на тачанках. Але втримати Бурштин кінна дивізія не змогла і відійшла на попередні позиції за Дністер [9, 206].

10 вересня 1920 р. Залізна дивізія була завантажена на поїзди і перевезена до м. Городенка, в районі якого було наказано готуватися до форсування Дністра. Водночас кінна сотня 8-ї бригади під командуванням сотника Гамзи дійшла до містечка Борщова-Скали, де мала великий бій з радянськими піхотними і кінними загонами, які були розбиті і, залишивши багато вбитих і поранених, відступили за Збруч. Тоді ж кінна сотня 9-ї бригади, до якої приєдналася кінна сотня 7-ї бригади під загальним керуванням підполковника Магеровського, переслідуючи ворога під містечком Тлусте Місто, мали криваву сутичку з радянськими військами, втім, незважаючи на чисельну перевагу, більшовицькі частини були розбиті, а містечко зайняте кавалерією Залізної дивізії, що було допомогою з лівого флангу сусідній Київській дивізії [9, 44–45].

Протягом усього вересня 1920 року тривали постійні зіткнення червоноармійських загонів і загонів Армії УНР. 11 вересня поблизу села Старий Мартинів спішений загін кавалерії УНР переправився на лівий берег р. Дністер і вступив у бій із загоном радянської піхоти. Водночас на лівий берег Дністра переправився і кінний полк ім. Максима Залізняка, один із загонів якого зайшов у тил правого флангу ворога. За недовгий час червоноармійський загін був відкинутий до Дністра біля с. Немшин, що на 12 км південніше Бурштина. Наслідком цієї операції було захоплення 140 полонених

366-го стрілецького радянського полку, 200 рушниць, 3 кулеметів і амуніції. 15 полонених червоноармійців були передані кінному загону 11-го польського уланського полку [9, 210].

17 вересня, щоб допомогти вибити з м. Чорткова сильне угруповання ворога, генерал Удовиченко особисто стає на чолі кавалерійського загону, що складався з 3-го кінного полку, декількох сотень штабу дивізії і 9-ї бригади, при двох кінних батареях, через Улашківці виводить свій загін у напрямку на Гусятин. Під Побужною 3-й кінний полк стикається з радянською піхотою, несподівано атакує її і розбиває, одночасно кіннотники 9-ї бригади билися з ворогом у східному напрямку, завдаючи йому відчутних втрат.

20 вересня в боях під Теробовлею Окрема кінна дивізія взяла понад чотирьохсот полонених, штаб 41-ї стрілецької радянської дивізії, радіостанцію, близько семисот возів із військовим майном і особистий автомобіль командира 41-ї дивізії [9, 234].

За ці бойові дії у наказі військам Дієвої Армії УНР Головний отаман С. Петлюра особливо відзначив українську кавалерію, зазначивши, що в останніх боях частини Окремої кінної дивізії виявили відмінну хоробрість і показали яскраві приклади мужності й козацької відваги.

Уже наприкінці вересня 1920 р. тривали запеклі бої з радянськими частинами. Так, 26–29 вересня передові частини Залізної дивізії вели бої з радянськими частинами під м. Мінківці, в яких до підходу всієї дивізії було задіяно близько 5000 бійців. Під час боїв спільними зусиллями всіх частин дивізії за допомогою кавалерії, котра в кожному рейді проникала у тил ворога, було убито понад 300 червоноармійців і взято близько 800 полонених, тобто знищено цілком стрілецький радянський полк і три батальйони 420-го полку Червоної армії [11, 47].

Таких прикладів успішних бойових дій кавалерії Армії УНР можна навести чимало: це і бої біля с. Маліна 27 вересня 1920 р., де в полон було захоплено 60 полонених, і успішне відбиття Мазепинським кінним

полком наступу 123-ї радянської бригади на відтинку фронту від Дністра до с. Осламова у жовтні 1920 р.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що кавалерія Збройних Сил Української Народної Республіки у 1920 році була самостійним родом Сухопутних військ, становила самостійні тактичні підрозділи (за винятком дивізійної кавалерії, яка входила до складу піхотних дивізій), мала власну тактику, спеціальну систему озброєння. Кавалерійські підрозділи Армії УНР під час наступальної операції польської армії були самостійними та самодостатніми підрозділами, які довели свою здатність виконувати завдання стратегічного характеру і протистояти кавалерійським підрозділам Червоної армії.

Кавалерія Армії УНР на початковому етапі польсько-радянської війни успішно вела, як правило, партизанські дії в тилу Червоної армії, що сприяло швидкому просуванню польсько-українських військ. На кінцевому етапі польсько-радянської війни кавалерія УНР діяла у складі польського війська, входячи до 6-ї польської армії та 7-ї армії, якою командував генерал-поручник М. Омелянович-Павленко.

1. *Гетьманчук М.П.* “Українське питання” в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. – Львів: Світ, 1998.

2. *Гетьманчук М.П., Іващук С.О.* Міжнародно-правова оцінка Ризького договору 1921 р. // Україна на етапі національно-державного відродження: Вісник Львівського політехнічного інституту. – 1992. – № 268. – С. 66–71.

3. *Гетьманчук М.П.* Реалізація Україною XXI–XXII статей Ризького договору в українсько-польських відносинах 1921–1924 рр. // Вісник українознавства: Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1996. – № 309. – С. 40–45.

4. *Гетьманчук М.П.* До питання ратифікації Україною Ризького договору 1921 р. // Держава та армія: Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1986. – № 344. – С. 53–61.

5. *Гетьманчук М.П.* Українізація 20-х років: досвід і уроки // Українська національна ідея та процес державотворення в Україні. – Львів: Сполом, 1998. – С. 67–69.

6. *Какурин Н.Е., Маликов В.А.* Война с белополяками 1920 г. – М., 1925. – С. 520.

7. *Крип'якевич І., Гнатевич Б.* Історія українського війська: У 2-х т. – Львів, 1936.

8. *Монкевич Б.* Чорні запорожці: Зимовий похід і остання кампанія Чорних запорожців. – Львів, 1929. – С. 152.
9. *Сальський В.* Українсько-московська війна 1920 р. в документах. – Ч. 1. – Варшава, 1933.
10. *Удовиченко О.* Україна в війні за державність. Історія організації і бойових операцій Українських Збройних Сил 1917–1921. – Вінніпег, 1954. – 180 с.
11. *Чижевський Г.* Коротка історія 3-ої Залізної дивізії 1919–1922. – Каліш, 1922.
12. Справочна книга Армії і Фльоти України. – К., 1918. – С. 64.
13. У 50-річчя Зимового Походу Армії УНР. – Нью-Йорк, 1973. – С. 280.

Надійшла до редколегії 14.05.2007 р.